CYKL: HISTORIA POLSKI

1943

Rzeź wołyńska 1943–1945

Zbrodnia na Polakach Wołynia i Galicji Wschodniej — fakty, pamięć i droga do pojednania

Autor: Dmytro Bilash

Stowarzyszenie Polaków w Humaniu „Ognisko”

11 lipca 2025

11 lipca — Narodowy Dzień Pamięci Ofiar Ludobójstwa dokonanego przez ukraińskich nacjonalistów na obywatelach II RP

Dzień ten ustanowił Sejm RP uchwałą z 22 lipca 2016 roku. To rocznica „krwawej niedzieli” 1943 roku.

PLAN

Plan prezentacji

01 Wołyń przed wojną

02 Okupacje i narodziny UPA

03 Przebieg zbrodni 1943–1945

04 Krwawa niedziela

05 Samoobrona i ratujący

06 Odwet i spirala przemocy

07 Dwie pamięci

08 Ekshumacje i pojednanie

01

Tło wydarzeń

Wieloetniczny Wołyń, napięcia okresu międzywojennego i dwie brutalne okupacje.

PRZED WOJNĄ

Wołyń w II Rzeczypospolitej

Województwo wołyńskie było jednym z najbardziej zróżnicowanych narodowościowo regionów Polski.

Według spisu z 1931 roku większość mieszkańców stanowili Ukraińcy (ok. 68%). Polacy stanowili ok. 16%, a Żydzi ok. 10%.

Polityka władz wobec mniejszości ukraińskiej budziła sprzeciw. Rosła siła radykalnej Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów (OUN), dążącej do niepodległego państwa ukraińskiego — także kosztem sąsiadów.

OKUPACJE

Od 1939 do 1943 roku

1939–1941

Okupacja sowiecka: aresztowania i deportacje Polaków oraz Ukraińców.

1941–1942

Okupacja niemiecka. Zagłada Żydów Wołynia, w której Niemców wspierała m.in. ukraińska policja pomocnicza.

luty 1943

Kierownictwo OUN podejmuje decyzję o usunięciu ludności polskiej z Wołynia.

wiosna 1943

Tysiące ukraińskich policjantów przechodzi do lasu, wzmacniając Ukraińską Powstańczą Armię (UPA).

02

Przebieg zbrodni

Od pierwszych napadów w lutym 1943 roku do ostatnich mordów w 1945 roku.

PRZEBIEG

Kalendarium 1943–1945

luty 1943

Napad na kolonię Parośla — jedna z pierwszych masowych zbrodni UPA na Polakach.

wiosna 1943

Fala ataków na polskie wsie we wschodnich powiatach Wołynia.

11–12 lipca 1943

„Krwawa niedziela” — skoordynowany atak na polskie miejscowości, także na wiernych w kościołach.

1944

Zbrodnie przenoszą się do Galicji Wschodniej, m.in. Huta Pieniacka (luty 1944).

1945

Ostatnie masowe mordy, m.in. w Puźnikach (luty 1945).

11 LIPCA 1943

Krwawa niedziela w liczbach

99

polskich miejscowości zaatakowanych 11 lipca — według starszych opracowań

ok. 150

miejscowości zaatakowanych 11 i 12 lipca — według nowszych badań

70 z 480

mieszkańców wsi Gurów, od której zaczęła się „krwawa niedziela”, przeżyło atak

Ataki objęły głównie powiaty horochowski, włodzimierski i kowelski. Dane: IPN, PAP, Radio Lublin.

MAPA

Wołyń i Galicja Wschodnia

Mapa poglądowa; położenie części miejscowości przybliżone.

- Wybrane miejsca zbrodni na Polakach
- Polska samoobrona — Przebraże
- Polska akcja odwetowa — Sahryń
- Miasta

Zbrodnie objęły przedwojenne województwa wołyńskie, a w 1944 roku także tarnopolskie, lwowskie i stanisławowskie.

LICZBY

Skala zbrodni

80–120 tys.

Polaków zamordowanych na Wołyniu i w Galicji Wschodniej w latach 1943–1945 (szacunki IPN)

setki tys.

Polaków, którzy uciekli z domów do miast lub za Bug

10–12 tys.

Ukraińców, którzy zginęli w polskich akcjach odwetowych

Dokładnej liczby ofiar nie da się ustalić. Badania i ekshumacje trwają.

CHARAKTER ZBRODNI

Cel: usunąć Polaków

Według ustaleń IPN celem OUN-UPA było usunięcie polskiej ludności z ziem uznawanych za terytorium przyszłego państwa ukraińskiego.

Atakowano całe wsie, nie oszczędzając kobiet, dzieci ani starców. Palono zabudowania, kościoły i szkoły, by Polacy nie mieli dokąd wrócić.

W polskim prawodawstwie i historiografii zbrodnia ta jest określana jako ludobójstwo.

SAMOOBRONA

Jak bronili się Polacy

Bazy samoobrony

Przebraże, Huta Stepańska, Pańska Dolina i inne ośrodki broniły tysięcy uciekinierów.

Ucieczka

Setki tysięcy ludzi uciekały do miast zajętych przez Niemców lub za Bug.

27. Wołyńska Dywizja AK

Utworzona na początku 1944 roku — największa dywizja Armii Krajowej.

SPRAWIEDLIWI

Ukraińcy, którzy ratowali Polaków

W najciemniejszych miesiącach wielu Ukraińców ostrzegało, ukrywało i wyprowadzało polskich sąsiadów.

Często płacili za to najwyższą cenę. Według ustaleń badaczy co najmniej 384 Ukraińców zginęło z rąk UPA za pomoc Polakom.

Ich postawa przypomina, że granica przebiegała nie między narodami, lecz między ludźmi.

03

Spirala przemocy

Zbrodnia wywołała polski odwet — i kolejne niewinne ofiary.

ODWET

Polskie akcje odwetowe

Na zbrodnie UPA odpowiadały polskie oddziały samoobrony i podziemia. W akcjach odwetowych zginęło według szacunków 10–12 tysięcy Ukraińców.

Do najtragiczniejszych należą Sahryń na Lubelszczyźnie (marzec 1944) i Pawłokoma (marzec 1945).

Historycy podkreślają różnicę skali i charakteru tych działań. Zgadzają się jednak, że ofiarami odwetu padali przede wszystkim niewinni cywile.

Pamięć o ofiarach wymaga prawdy o sprawcach.

Prawda o Wołyniu nie jest skierowana przeciw Ukraińcom — jest warunkiem trwałego pojednania między naszymi narodami.

04

Pamięć i pojednanie

Spór o nazwy i ocenę trwa, ale od 2025 roku na Ukrainie znów prowadzi się ekshumacje.

SPÓR HISTORYCZNY

Dwie pamięci

W Polsce

- Zbrodnia określana jako ludobójstwo (uchwała Sejmu z 2016 r.)
- Nacisk na planowy charakter i skalę zbrodni OUN-UPA
- Dzień pamięci 11 lipca
- Postulat ekshumacji i godnych pochówków

Na Ukrainie

- Częściej „tragedia wołyńska” i element konfliktu polsko-ukraińskiego
- UPA postrzegana przede wszystkim jako formacja walcząca o niepodległość
- Nacisk na polskie akcje odwetowe i kontekst wojny
- Rosnąca gotowość do wspólnych badań i ekshumacji

DIALOG

Kroki ku pojednaniu

2003	Prezydenci Polski i Ukrainy wspólnie oddają hołd ofiarom w 60. rocznicę wydarzeń.
2016	Sejm RP ustanawia 11 lipca Narodowym Dniem Pamięci Ofiar Ludobójstwa.
2017	Ukraina wstrzymuje zgody na poszukiwania i ekshumacje polskich ofiar.
listopad 2024	Ukraina znosi moratorium na ekshumacje.
23 IV – 10 V 2025	Ekshumacje w dawnej wsi Puźniki (obwód tarnopolski).
6 września 2025	Pogrzeb 43 ofiar z Puźnik. Kolejne prace zaplanowano m.in. we Lwowie i na Wołyniu.

FOTOGRAFIE

Miejsca pamięci

Na Wołyniu po wielu polskich wsiach zostały tylko krzyże i mogiły.

Ekshumacje w Puźnikach, wiosna 2025.

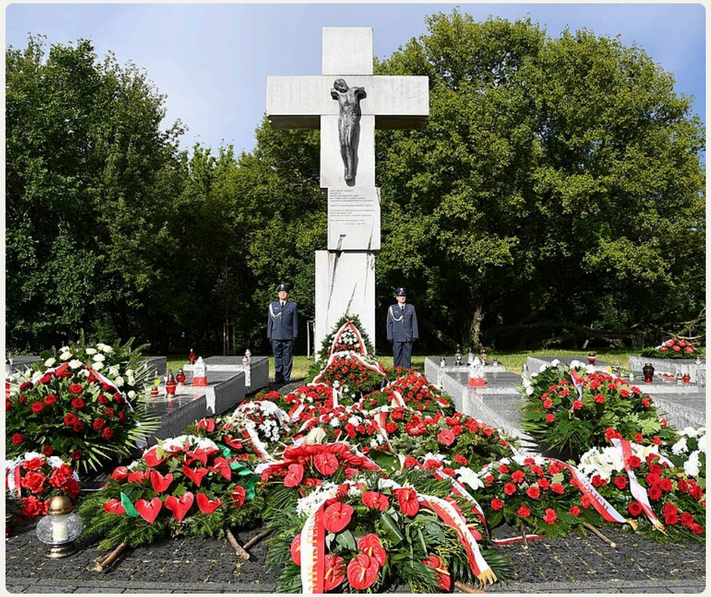

Pomnik Ofiar Rzezi Wołyńskiej w Warszawie.

Premier wbija krzyż na miejscu nieistniejącej wsi na Wołyniu.

WNIOSKI

Jak mówić o Wołyniu dziś?

- Nazywać fakty po imieniu i opierać się na badaniach historyków.
- Pamiętać o wszystkich niewinnych ofiarach — i o Ukraińcach, którzy ratowali Polaków.
- Wspierać poszukiwania, ekshumacje i godne pochówki.
- Rozmawiać z ukraińskimi sąsiadami z szacunkiem — prawda i pojednanie idą w parze.

Źródła i literatura

1. Filip Musiał, „Rzeź Wołyńska — ludobójstwo zapomniane?”, Instytut Pamięci Narodowej (przystanekhistoria.pl).
2. IPN: teka edukacyjna „Czas grozy. Zbrodnia wołyńska” — kalendarium; Baza Ofiar Zbrodni Wołyńskiej.
3. PAP: „Krwawa niedziela z 11 lipca 1943 r. była punktem kulminacyjnym zbrodni wołyńskiej”.
4. Radio Lublin: „78. rocznica krwawej niedzieli na Wołyniu” (2021).
5. IPN: komunikaty o ekshumacjach i pogrzebie ofiar w Puźnikach (2025).
6. dzieje.pl: informacje o polsko-ukraińskich pracach poszukiwawczych (2025).
7. Uchwała Sejmu RP z 22 lipca 2016 r. w sprawie oddania hołdu ofiarom ludobójstwa.

Pamiętamy

O wszystkich ofiarach Wołynia — i o tych, którzy z narażeniem życia ratowali sąsiadów.

Dmytro Bilash · Stowarzyszenie Polaków w Humaniu „Ognisko”